

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИСУВАННЯ НАЗВ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ*

М. І. ЛИЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
orcid.org/0000 0002 8046 7414

О. В. ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: oksana.zov@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9766-0683

Анотація. Статтю присвячено проблемам дослідження наукових термінів в сучасній лінгвоукраїністиці. Розглянуто теоретичні засади до термінологічної національної мови, зокрема вибір дефініції терміна, що ідентифікує це поняття в певній галузі знань, тлумачення поняття "термінологія", визначення основних ознак термінів. Простежено шлях поняття "термін" в українському і зарубіжному мовознавстві. Проаналізовано погляди зарубіжних і українських вчених.

Ключові слова: лінгвістичне описування, термін, наукова термінологія, впорядкування термінів, дефініція терміна, спеціальне професійне поняття, метамова, номінативна функція, дефінітивна функція

Актуальність. На сьогодні питання регламентації мовних процесів у галузі термінології, вироблення та розширення метамов викликає особливе зацікавлення в мовознавців. Для здійснення лінгвістичного опису термінів та у процесі досліджень щодо впорядкування термінів певної галузі знань актуальними є питання дефініції термінів для цієї галузі знань, визначення їхніх ознак і функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиріч проблеми української термінології досліджували Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Р. Іваницький, Г. Наконечна, О. Сербенська, Л. Симоненко та ін.

Мета статті – простежити шлях появи поняття "термін" в українському та зарубіжному мовознавстві, схарактеризувати найважливіші визначення термінології, терміна та його ознак.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати. Термінологія як невід'ємний компонент наукової мови засвідчує напрацювання кожної галузі знань на певному етапі історії народу-носія мови і відображає перспективи подальшого розвитку мови загалом і конкретної наукової сфери зокрема.

Термінологія є обов'язковим складником багатогранної людської діяльності, активно впливає на зростання ролі лінгвістики в житті суспільства. Спеціалізована лінгвістична діяльність об'єднує низку різноаспектних термінологічних проблем,

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

бо все, що пов'язане із з'ясуванням поняття “термін”, наближує лінгвістику не тільки до різних галузей знань, але й до різних сфер виробничої практики, професійної діяльності [7, с. 3–10].

Однією з істотних ознак термінології є те, що вона найбільше піддається свідомому творенню у процесі подальшого розвитку термінологічного фонду літературних мов, удосконалення якого набуває більшої ваги.

Кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції єдності, позбавлене всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи цю сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності, тому термінологія стає певним завершальним етапом у науковому дослідженні реальних об'єктів [10, с. 16–17].

Визначення принципів уточнення наукових термінів має як філософську (гносеологічну) основу, так і важливе значення для подальшого розвитку самої теорії пізнання об'єктивної дійсності, що доводить такий постулат: термінологія істотно впливає не тільки на досягнення певної науки, техніки, але й на науки, які виокремлюються чи починають формуватися [10, с. 16; 6, с. 71]. Усвідомлене вживання людьми, зайнятих у виробництві, спеціальної лексики у комунікативному аспекті позитивно впливає на розвиток науки, техніки, мистецтва та ін.

Деякі дослідники (Л. Є. Азарова, А. В. Костюк та ін.) вважають, що вивчення лінгвістичних питань термінології підвищує можливості пізнання загальних закономірностей розвитку мови [1, с. 67].

Будь-яка проблема наукової термінології потребує насамперед з'ясування сутності основних понять, зокрема терміна, термінології та ін., окреслення ознак термінів та їхніх функцій.

Важливою проблемою дослідження термінології є дефініція її основного поняття – терміна. Слово “*термін*” прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало “межу, рубіж”, а в середньовічні часи змінило значення на “визначення, позначення”.

В Україні слово “*термін*” поширюється з XVIII ст. Український філософ Г. Кониський розробив концепцію терміна, підґрунтям якої є потрактування терміна як “зображення певної речі або поняття” у сприйнятті мовця.

Теоретичні засади дослідження терміна знаходимо в наукових розвідках членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. Секунда зазначає, що термін: 1) легко зрозумілий; 2) точно відповідає суті наукового об'єкта; 3) недвозначний (з кожним терміном має бути пов'язане тільки одне значення); 4) гнучкий, тобто дає змогу легко творити від нього похідні терміни; 5) «доброзвучний» [див. 14, с. 145].

У зарубіжній лінгвістиці історія дослідження терміна зароджується лише на початку XX ст. Учені трактують поняття “термін” неоднозначно. Німецький дослідник Л. Дьодерлайн запропонував таке тлумачення терміна: *Finis* “кінець” (*das Ende*) — це межа, як ознака кінця; а *Terminus* — це штучно встановлена межа, як щось закінчене. Англійські вчені Гринаф та Катридж (1901) порівняли термін з математичними знаками та формулами, що не входять до словникового складу мови. Німецький учений А. Ширмер уперше зіставив загальноживану і спеціальну лексику (1913). Французький дослідник Ж. Вандрієс (1925) та англійський учений Й. Сміт (1937) ототожили терміни з жаргонами. Французький учений Е. Жильбер номінував терміни елементами особливої наукової мови, яким не властива чіткість та логічність, ототожнюючи їх з символами та

символічними знаками хімії і математики (1945). Такі наукові ідеї сприяли розгляду термінології кожної науки під певним кутом зору, напрямом думки.

Важливою працею з термінології є стаття Г. Винокура “О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии” (1939). Номінуючи терміни як “слова в особливій функції”, дослідник визначив їхню функцію на основі диференційної ознаки – реалізація спеціального професійного поняття. О. Реформатський виділив дефінітивну функцію, оскільки термін трактується як одиниця термінологічного поля, в якому він моносемічний, точний, позбавлений експресії, стилістично нейтральний.

Наукове визначення терміна як поняття певної галузі знань є досить дискусійним. Проблема лише у виборі правильної дефініції терміна для конкретної галузі знань. Дефініції терміна присвячені наукові розвідки Е. Скороходька, Т. Кияка, Н. Непийводи, Т. Радзівської, А. Крижанівської, Л. Симоненко та ін. У науці поєднані логічний і лінгвістичний аспекти теорії дефініцій, що не зовсім є виправданим. Конкретна мета роботи (впорядкування термінів певної галузі знань, їх практичний опис та аналіз, укладання словників та ін.) зумовлює вибір того або того типу дефінування.

З відомих видів (родо-видова, партитивна, квазіродова, операціональна та ін.) [4, с. 86], в термінологічній практиці найчастіше використовується родо-видова дефініція [3, с. 72], що опирається на два складники: 1) вказівка на найближчий рід; 2) вказівка на видову відмінність. Обрані дефініції термінів певної галузі науки за цим принципом уможливають точність та однозначність термінів, оскільки термін входить до термінологічної системи за умови дефініції “через найближчий рід і видову відмінність”.

На сьогодні термін тлумачать як: 1) деякі групи лексики; 2) групи лексики, пов'язані з професією людини, крім науки і техніки; 3) суспільну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки; 5) наукові терміни (тобто власне-терміни).

Така дефініційна невпорядкованість створює плутанину й утруднює аналіз термінів певної галузі знань.

Сучасні методичні і лексикографічні джерела по-різному визначають термін. М. Жовтобрюх і Б. Кулик запропонували визначення *терміна*: “спеціальне слово, що вживається для точного найменування головного поняття з якої-небудь галузі знання” [11, с. 65]. Автори “Словника лінгвістичних термінів” визначили *термін* як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [8, с. 306].

М. Зарицький номінував терміни інструментами наукового мислення і зазначив, що це основна структурна одиниця, що втілює результати теоретико-пізнавальної діяльності людини [див. 14, с. 16]. А. Крижанівська та Л. Симоненко кваліфікували *терміни* “як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови та їх відображення у виробництві, суспільному житті чи їх окремих сферах; причому кожний термін в конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення” [13, с. 15; 14]. Дослідники акцентували на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, вказуючи також і на інші його ознаки, що є оптимальними для функціонування терміна в термінологічній системі [9, с. 16]. Обираємо визначення терміна за авторством А. Крижанівської та Л. Симоненко за основне у своєму дослідженні.

Узагальнивши напрацювання дослідників, виокремлюємо такі основні ознаки терміна: 1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда); має тенденцію до однозначності (В. Даниленко), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько); 2) термін точний та не залежить від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна); 3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер, А. Дрезен); 4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський); 5) термін системний (Р. Будагов, О. Реформатський, І. Ковалик, В. Даниленко, Н. Овчаренко); 6) наявність у терміна чіткої дефініції; 7) відсутність синонімів чи омонімів; 8) лаконічність (стислість) у плані вираження.

Р. Іваницький виділив такі ознаки термінів: 1) тенденція до однозначності; 2) точність семантики; 3) стилістична нейтральність та відсутність експресивності; 4) номінативність; 5) наявність дефініції; 6) системність [12, с. 13–14].

Дискусійним також є поняття “термінологія”. Термінології — це лексичні підсистеми всередині лексичної системи певної мови, зокрема й української. Австрійський дослідник Р.-А де Богранд запропонував такі тлумачення термінології: 1) термінологія є спеціалізованим лексичним складом; 2) термінологія — інструмент для втручання у звичайне спілкування; 3) термінологія дає ключові слова для розширення меж спеціалізованих знань про певну галузь; 4) термінологія претендує на дозвіл, тобто на думку автора; 5) термінологія є системою сигналів для того, щоб відрізнити “своїх” від “чужих”; 6) термінологія є організаційним і педагогічним інститутом для пропонування чи одержання компетентності та досвіду в певній галузі; 7) термінологія називає контрольні центри в межах специфічних знань у певній галузі [5, с. 29]. О. Ахманова пояснила термінологію як сукупність термінів певної галузі виробництва, діяльності, знання, що утворює особливий пласт лексики, який найлегше піддається упорядкуванню [2, с. 474]. Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк вважають термінологію не системою, а сукупністю термінів, що входять у певну термінологічну систему [14, с. 148].

Лінгвісти вважають терміносистему сукупністю термінів, співвідносних один з одним на поняттєвому, дериваційному, семантичному та граматичному рівнях [9, с. 270]. Це пояснення вважаємо важливим для свого дослідження.

Висновки і перспективи.

У процесі свого формування термінологічна лексика поступово віддаляється від загальноживаної, хоча має такі ж якості й закономірності, які детерміновані головним чином її внутрішньою структурою.

Істотним для нас виявилось визначення терміна, запропоноване А. Крижанівською та Л. Симоненко, оскільки його змістове наповнення уможливорює саме ним послуговуватися під час лінгвістичного опису саме біологічних термінів. Упорядковано список основних ознак термінів в українській науковій мові.

Терміни виконують дві функції: номінативну, тобто називання поняття, і функцію відображення змісту понять.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у комплексному дослідженні ботанічних термінів під час створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва.

Список використаних джерел

1. Антонович, М. М. Роль асиндетичних субстантивних словосполучень типу NNN у стилістичному маркуванні англійського газетного тексту [Текст] / М. М. Антонович // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 88. – С. 63–68.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Белецкий, А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) [Текст] / Белецкий А. А. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 209 с.
4. Билиця, Я. Т. Надслівні термінологічні сполучення – джерело формування політичної фразеології німецької мови [Текст] / Билиця Я. Т. // Іноземна філологія. – 1988. – Вип. 90. – С. 64–70.
5. Богранд, Р. де. Міжнародна термінологія: перспективи для нового порядку денного [Текст] / Богранд Р. де // Науково-технічне слово. – 1993. – №1. – С. 23–34.
6. Вакулик, І. І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції [Текст] / І. І. Вакулик // SCIENTERISE. – PC «Technology center». – Vol.9/1 (14). – 2015. – С. 71–74.
7. Ванрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования [Текст] / У. Ванрайх. – К. : Вища шк., 1979. – 246 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. Пособие [Текст] / Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. – М. : Высшая шк., 1987. – 103 с.
10. ДСТУ 3966:2009 “Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять” [Текст]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 35 с.
11. Жовтобрюх, М. А. Курс сучасної української літературної мови: Ч. I [Текст] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – 423 с.
12. Іваницький, Р. В. Лексикографічні аспекти нормалізації термінів (на матеріалі німецьких, англійських, українських та російських термінологічних одиниць): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» [Текст] / Руслан Вікторович Іваницький. – Чернівці, 1995. – 184 с.
13. Крижанівська, А. Г. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології [Текст] / Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. – К., 1987. – 163 с.
14. Панько, Т. І. Українське термінознавство [Текст] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
15. Симоненко, Л. Формування української біологічної термінології [Текст] / Л. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
16. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии [Текст] / Г. М. Яворская. – К. : Наука, 1998. – 112 с.

References

1. Antonovych, M. M. (1987). Rol' asyndetychnykh substantyvnykh slovospoluchen' typu NNN u stylistychnomu markuvanni anhlivs'koho hazetnoho tekstu [Asyndetychnykh substantive role phrases such NNN stylistic labeling in English newspaper text]. Inozemna filolohiya, Vyp. 88, 63–68.
2. Akhmanova, O. S. (1969). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. Sov. entsyklopedyya, 607.
3. Beletskyy, A. A. (1972). Leksykolohyya y teoryya yazykoznanyya (Onomastyka) [Lexicology and the theory of linguistics (Onomastics)]. Yzdatelstvo Kyev. universiteta, 209.

4. Bylytsya, Ya. T. (1988). Nadslivni terminolohichni spoluchennya – dzherelo formuvannya politychnoyi frazeolohiyi nimets'koyi movy [Nadslivni terminological communication - source of political phraseology German]. Inozemna filolohiya, Vyp. 90, 64–70.

5. Bohrand, R. de. (1993). Mizhnarodna terminolohiya: perspektyvy dlya novoho porядku dennoho [International terminology: Prospects for a new agenda]. Naukovo–tekhnichne slovo, №1, 23–34.

6. Vakulyk, I. I. (2015). Naukova terminolohiya yak faktor formuvannya naukovoyi kompetentsiyi [The scientific terminology as a factor in the formation of scientific competence]. PC «Technology center», Vol.9/1 (14), 71–74.

7. Vanraykh, U. (1979). Yazykovyje kontakty: Sostoyanye y problemy jssledovanyya [Language contacts: Status and problems of the study]. Vyshcha shkola, 246.

8. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.

9. Holovyn, B. N. (1987). Lynhvystycheskye osnovy uchenyya o termynakh [The linguistic basis of the doctrine of terms]. Vysshaya shkola, 103.

10. (2010). DSTU 3966:2009 “Zasady i pravyla rozroblennya standartiv na terminy ta vyznachennya ponyat” [ISO 3966: 2009 "Principles and rules for developing standards for terms and definitions". Derzhspozhyvstandart Ukrayiny, 35.

11. Zhovtobryukh, M. A., Kulyk, B. M. (1965). Kurs suchacnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Course suchacnoyi Ukrainian language]. Ch. I Radian'ska. shkola, 423.

12. Ivanyts'kyu, R. V. (1995). Leksykohrafichni aspekty normalizatsiyi terminiv (na materialy nimets'kykh, anhliys'kykh, ukrayins'kykh ta rosiys'kykh terminolohichnykh odynyts') [Lexicographic aspects of normalization of terms (based on German, British, Russian and Ukrainian terminological units)]. Chernivtsi, 184s.

13. Kryzhanivs'ka, A. H., Symonenko, L. O. (1987). Aktual'ni problemy uporyadkuvannya naukovoyi terminolohiyi [Actual problems of organizing scientific terminology]. Vyshcha shkola, 163.

14. Pan'ko T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, T. P. (1994). Ukrayins'ke terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Svit, 216.

15. Symonenko L. (1991). Formuvannya ukrayins'koyi biolohichnoyi terminolohiyi [Formation of the Ukrainian Biological Terminology]. Naukova dumka, 151.

16. Yavorskaya, H. M. (1998). Leksyko-semantycheskaya typolohyya v synkhronyy y dyakhronyy [Lexico-semantic typology in synchrony and diachrony]. Nauka, 112.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ НАЗВАНИЙ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ: ПРОБЛЕМНЫЙ АСПЕКТ

М. И. Лычук, О. В. Захуцкая

***Аннотация.** Стаття посвящена проблемам исследования научных терминов в современной лингвоукраинистике. Рассмотрены теоретические основы терминологического национального языка, в частности выбор дефиниции термина, что идентифицирует это понятие в определенной области знаний, толкование понятия "терминология", определение основных признаков терминов. Прослежено становление понятия "термин" в украинском и зарубежном языкознании. Проанализированы взгляды зарубежных и украинских ученых.*

Ключевые слова: лингвистическое описание, термин, научная терминология, дефиниция термина, упорядочение терминов, специальное профессиональное понятие, метаязык, номинативная функция, дефинитивная функция

LINGUISTIC DESCRIPTION OF NAMES OF GREEN PLANTS: THE PROBLEMATIC ASPECT

M. I. Lychuk, O. V. Zakhutska

Abstract. *Currently the issues of the regulation of language processes in the field of terminology, emergence and enlargement of metalanguages are of particular interest to linguists.*

Specialized linguistic functioning unites a range of multiaspect terminology issues as everything connected with clarifying the concept 'term' takes linguistics closer not only to different fields of knowledge but to different areas of professional practice, activities as well.

The objectives of the article are to monitor the way the concept 'term' appeared in Ukrainian and foreign linguistics and to point out key definitions of terminology, term and its characteristics.

The definition of the key concept 'term' is considered to be an important issue.

In Ukraine the word 'term' dates back to the eighteenth century. Ukrainian philosopher G. Konysky developed the concept of the term. In foreign linguistics the study of the term emerged only in the early twentieth century. The definition of the term was commented on by the following scholars: L. Doederlein, Greenough, Cartridge, A. Shimmer, J. Vendryes, I. Smith, E. Gilbert.

One of the important works on the terminology is the article of G. Vinokur 'About certain word formation phenomena in Russian technical terminology' (1939).

Among existing definitions of the term in academic literature we have chosen the one suggested by A. Kryzhanivska and N. Simonenko which is based on the major function and implies the ability to express a scientific concept. On summarizing scholars' works eight key term peculiarities have been distinguished.

We consider the definition of terminology by B. Golovin and R. Kobrin which implies a spectrum of terms correlating on conceptual, derivational, semantic and grammatical levels to be important.

Terms perform two functions – the nominative one that is to nominate notions and the one reflecting the content of the notion.

Consequently, the regulation of different definitions of the notions 'term' and 'terminology', distinguishment of key term characteristics will dispel confusion with linguistic studies on the issues of terminology and will make the examination of terms of certain fields of knowledge more understandable and accessible.

Keywords: *linguistic description, term, scientific terminology, definition of term, ordering of terms, special professional concept, metalanguage, nominative function, definitive function*